

ÖRKÉNY ISTVÁN: MACSKAJÁTÉK

Hajháló grízgaluskáva

I

Nem könnyű a Macskajátékból sikeres előadást rendezni. Két alapfeltétele biztosan van. Egyrészt egy nagy(szerű) színésznőt kell találni Orbánné szerepére, másrészt rendezői megoldást a darab feszítő ellentmondására: a hatásos szövegekben érdekes történések sokasága idéződik fel, miközben színpadi értelemben alig történik valami. A monológ-szerűen felidézett levélrészletek és a szeparált szereplők közt zajló telefonbeszélgetések közé beékelődik ugyan egy-két olyan jelenet is, amely nem elmeséli, hanem megjeleníti a történéseket, de furcsamód ezek inkább a sztori mellékes mozzanatait tartalmazzák. A legfontosabb eseményeket többnyire nem látjuk, csak valamelyik főszereplő elbeszéléséből értesülünk róluk.

Mai divatszóval azt mondhatnánk: Örkény a *Macskajátékban* virtualizálta a cselekményt. Nem véletlenül, hisz a darab valójában a virtualizálódott életről szól. Két testvér megbonthatatlan összetartozásáról, amely már csak testetlen találkozásokban: levélváltásokban és telefonbeszélgetésekben nyilvánulhat meg, továbbá egy férfi és egy nő egész életet átfogó titkos szerelméről, amely öregkorukra ártatlan vacsorákká szublimálódott. A teljes életről beszél Örkény, amely csak elmulasztott lehetőségként adott az ember számára. Amit a lehetőségek birodalmából a valóságba akarnak át-emelni a szereplők, azt csak veszteséggé válhat meg. Amit meg kell nevezni - mint Orbánné Csermlényi iránti szerelmét -, az elmúlik, akár a sötétben véletlenül meglelt szerelmi varázslat, ami

lad a fény, és az öregedő szerelmespár kénytelen megpillantani a tükörben a valóságot.

Miközben a narráció uralma a *Macskajátékban* nem dramaturgiai hiba, hanem épp ellenkezőleg, a mondandó lényegét közvetítő, adekvát dramaturgiai megoldás, a színpadra állítás számára mindez egyre inkább problematikus. A tapasztalatok szerint ugyanis a vizuális információközvetítő eszközök szerepének növekedésével egyenes arányban csökkent a nézők verbális befogadókészsége. A kultúrahordozó eszközök kép- és akciókénszere alól, úgy tűnik, a színház sem vonhatja ki magát.

Orbánné: Margitai Ági

Ezért tűnik érdekesnek Verebes István győri rendezésének ötlete: a narrált események jelentős részét színpadi akciókká, képekké alakítja. Az előadás a szavak mellé rendszerint néznievalót is kínál. (A rendező nyilvánvalóan azzal is számolt, hogy az intim belső történésekről számot adó szövegeket a győri színház hatalmas terében teátrális értelemben mindenképpen fel kell erősítenie.) Itt például pantomimszerűen megjelenítik a tejszarnokban történteket: látjuk az eladónővel vitatkozó Orbánnét a vevők gyűrűjében, a perlekedésüket felidéző szövegrészletet a

pulthoz csapódó mosogató-rongy ritmusa tagolja. (Hol Misótné, hol Orbánné vágja oda a rongyot afféle ellentmondást nem tűrő érvként.) Látjuk például Csermlényi fellépését a külvárosi kultúrházban (itt egy május elsejei ünnepség műsor-számaként szerepel az egykori operaénekes, mikrofonját az elnökségi asztal mellé állítják). A győri előadás szép stilizációval jeleníti meg a koncert utáni eseményeket is: miközben Orbánné Csermlényivel, illetve Paulával zajló beszélgetését hallgatjuk arról, hogy mi zajlott le a taxiban azt követően, hogy Orbánné kiszállt - eltérő változatban ugyan, de mindketten azt sejtetik, hogy történt (vagy történhet) köztük valami -, eközben néhány lépésre Orbánnétól egy asztalnál Csermlényi és Paula lassan valóban egymásra talál: egyre önfedelebbe simogatják egymás kezét. Látjuk azt a jelenetet is, amikor Giza - a fia kérése ellenére - vendégeket fogad: az idegen házaspár zavartan feszeng a teraszon, mi-közben a hazatérő Misi szemmel láthatóan nem akar tudomást venni róluk. Giza unokái szintén megjelennek, a kislány például rendszeresen zongoraleckéket vesz. Látható a pesti eszpresszók zongoristája is. (Az ötlet következményeként szinte állandóan szól a zongora-muzsika, majd' minden jelenetet aláfest valami csendes, melankolikus dallam.)

Ötletét azonban Verebes nem viszi következetesen végig. Mintha időközben elunná a saját találmányát: amíg az első

rész tele van az előtér eseményeit, monológjait ellenpontozó, a háttérben zajló szimultán akciókkal, addig a második részben jobbra csak effekttekkel, egy-egy mozzanatot kiemelő egyszerű ötletekkel találkozunk. Ilyen például az a részlet, amikor Orbánné rátör a Paulánál vacsorázó Csermlényire: az öreg operaénekes az asztal alatt mókásan keresgéli cipőjét, amiből szokása szerint vacsora közben kilépett, az áruló barátnő pedig - Orbánné szavait igazolando - fura hálót borít a fejére, amelyre nagyobb darab gombócok vannak applikálva. Ez érzékelteti azt, hogy miképp nézhetett ki Paula, amikor

a főhősnő a fejére öntötte a grízgaluskás tálat.

A főszereplők lassan magukra maradnak, holott a játék első része a tágabb emberi környezetet is megmutatta. Verebes a háttérfigurák arctalanságát hangsúlyozza azzal, hogy ezek a szereplők a fejükre húzott, maszkyszerű harisnyában jelennek meg. De az előtér történetének legtöbb figurája is hasonló be-

állóan a vonzó asszony figurájába hazudná bele magát, aki azt hiszi magáról, hogy felette nyomtalanul szálltak el az évek. Neki e miatt az önáltatás miatt nem kell szembesülnie egy elrontott élet következményeivel. Baranyai Ibolya Gizája nyugodt, szomorkás öregasszony; már nincs köze ahhoz az élethez, amely körülötte zajlik, már nem talál

Baranyai Ibolya (Giza) és Margitai Ági (Benda Iván felvételei)

nyomást kelt: az ő arcukat ugyan látjuk, de nincs igazi egyéniségük, a mozdulataik, a gesztusaik egy-két alapvonásra redukálódnak. Ilus (Dósa Zsuzsa) például állandóan dühből beszél, mint aki nemcsak az anyjára, hanem az egész világra haragszik. (Mindkét-szer, amikor Orbánnál megjelenik, telepakolt bevásárlószatyrokat szorongat a kezében.) Egérke (Mézes Violetta) mindig sírósfájdalmas hangon beszél, mint akit magatehetetlenné gyötört az a sok szerencsétlenség, amin keresztülvergődött. Özv. Cs. Bruckner Adelaida (Balla Ica) emelt, teátrális hangon zeng, mint egy ódivatú tragika. Csermlényi Viktor (Simon Géza) közönséges és jelentéktelen, mint egy tartását vesztett, száználmas bonviván. Ez a végletekig való leegyszerűsítés egyaránt magyarázható a színészi erőtlenséggel és a rendezői koncepcióval, hiszen még az összetettebb játékmódra képes szereplők alakítása is némileg leegyszerűsítettnek hat.

Gyöngyössy Katalin Paulája folyton szerepet játszik: kedveskedő, kicsit éneklő han-

igazi kapcsolatot azzal a múlttal, amely az életét jelentette. Ezt a mindenben eluralkodó hiányérzetet, a világból való kirekesztettségét belenyugvással viseli. Ebből építi fel derűt nélkülöző bölcsességét. (Szép megoldás, ahogy a második felvonásban az elegáns erkély magasából néma együttérzéssel, csendes megbocsátással figyelni Orbánné vergődését.)

E két nő ellenpontja a Margitai Ági által megformált Orbánné. Két félmegoldással szemben ő jelzi az élet megoldhatatlanságában fellelt teljességet. A lankadatlan életigenlés képviselője, még akkor is, amikor már nincsenek tényleges távlatai. Az önmagával szemben is kíméletlen őszinteség megtestesítője, noha ez a teljes vereség bevallására kényszeríti. A mélyen átélt fájdalom teszi számára felismerhetővé az életének értelmet adó értékeket, amelyek már csak múlt időben, eltékozolt lehetőségként ismerhetők fel.

A győri előadásban valóban nagyszerű színésznő alakítja Orbánné szerepét. Margitai Ági játéknak köszönhetően ő az egyetlen mélyen jellemzett, összetetten ábrázolt figura.

Azt is mondhatnánk: a leegyszerűsített alakok közt ő az egyetlen valódi ember. A hiányok és kényszerű lemondások társadalmi közegében a sorsként megélt életutat testesíti meg.

Margitai Ági szépen rajzolja meg a szerep ívét. Eleinte egy rendkívül energikus asszonyt látunk, aki könnyedén gázol keresztül a legképtelenebb szituációkon is (a tejcarnoki kalandon, a társbérlő macskájának elcsábításán, Egérke ostoba megrendelőinek eligazításán). A Paulával való megismerkedése után azonban szaporodnak azok a helyzetek, amelyekben egy-egy pillanatra elbizonytalanodik. El-hallgat, amikor Giza rákérdez arra, hogy befestette-e a haját, zavarba jön, amikor Csermlényi a sötétben szerelmet vall neki, megdöbben, amikor a koncert utáni telefonbeszélgetésekből megsejti, hogy valami történt Paula és Csermlényi között. Korábbi energikussága most szélsőséges hangulatváltásokban mutatkozik meg. Előbb gögősen lemondja a szokásos csütörtök esti vacsorát, majd kétségbeesetten vissza akarja csinálni a dolgot. Gyönyörű jelenet, amikor telefonon próbálja megakadályozni, hogy kikézbessék a táviratot: egyre tragikusabb hangon szól az egymás után felhívott postai hivatalnokokhoz, mintha a banális szöveg valóban egyre életbevágóbb tartalmakkal telítődne. Orbánné mind mélyebbre ereszkedik alá a fájdalomba, de egyre higgadtabban tűri a lelki kínokat. Margitai Ági a fájdalomban egy öntudatra ébredés történetét játssza el.

Talán ennek megerősítését szolgálja, hogy Verebes elhagyja a „tragiko-bohózáti” zárlatot: itt Orbánné nem akar öngyilkos lenni, a veje nem fog gyanút, s nem cseréli ki a gyógyszert, képzelt haldoklása közben Orbánné nem oktatja ki Egérke kuncsaftját telefonon, majd nem vizionál a temetéséről, végül nem érkezik meg váratlanul Giza, Orbánné és Egérke nem mutatja meg neki a macskákat utánzó játékkukat, így Giza nem is pisilhet be a nevetéstől. Az előadásnak csendes, elégikus zárata van: a testvérpár találkozása csak képzeletben történik meg, utolsó telefonbeszélgetésük közben Orbánné és Giza - az addigi játékkonvenciót megváltoztatva - egymás mellé ül; csendesen maguk elé néznek, halkán beszélnek egymáshoz. A múlttól búcsúznak, az élet utáni tartományt fürkészik. Végül Giza Ilushoz intézett szavai zárják az előadást: „próbáld megtanulni azt, ami anyád sorsából megtanulható.” Kapkodva, fuldokolva, kockáztatva élni talán többet ér,

SÁNDOR L. ISTVÁN

Örkény István: Macskajáték (Győri Nemzeti Színház)

Díszlet: Kis Kovács Gergely. Jelmez: Tordai Hajnal. A rendező munkatársa: Kszel Attila. Zenéjét szerezte és zongorán kísér: Gulyás Sándor. Rendező: Verebes István.

Szereplők: Margitai Ági, Baranyai Ibolya, Gyöngyössy Katalin, Balla Ica, Simon Géza, Mézes Violetta, Dósa Zsuzsa, Nádházy Péter, Kszel Attila, Pásztor Gábor, Fiala Lilla, T. Szabó Márta, Ludván Csilla, Benedek Olga, Tóvizi Ilona, Látrányi Ilona, Bognár Gyula, Benkő Barbara, Bertalan Zita.